

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ

Оболенцев Валерій Федорович,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри кримінології

і кримінально-виконавчого права,
Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: hortisa71@gmail.com

ORCID 0000-0001-8360-8959

Мета статті – комплексна характеристика використання системного підходу у вітчизняному кримінальному праві. Завдання – окреслити перспективи застосування системного підходу у вітчизняному кримінальному праві з урахуванням новітніх технологій системотехніки. Кримінальне право за своєю сутністю можна розуміти як систему інформації (знань), що окреслює види кримінальних правопорушень та кримінально-правові заходи державної реакції щодо них. Як системний об'єкт це явище характеризується декількома обставинами: системністю складових елементів кримінального права; структурою системи кримінального права; системністю зв'язків кримінального права; функціонуванням системи кримінального права в системному середовищі. Відповідно до системного підходу запропоновано модель системи злочину і системи кримінального кодексу України, розроблену на засадах системотехніки в нотації IDEF0.

Ключові слова: кримінальне право; системний підхід; модель злочину; нотація IDEF0.

Постановка проблеми. Системний підхід, який можна розуміти як методологічний напрямок опрацювання об'єктів-систем засобами системотехніки, вже тривалий час демонструє свою ефективність у науці. Зараз, коли поєднання досвіду фундаментальних напрацювань та новітніх інформаційних технологій стало актуальним трендом дослідницької сфери, з отриманням суттєвої інструментальної підтримки у виді інформаційних технологій цей формат наукового пошуку фактично отримав «друге дихання». Зокрема – задля вирішення проблем вітчизняної правової сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засади використання системного підходу у вітчизняному праві взагалі і кримінальному – зокрема,

ґрунтовно висвітлено у працях вітчизняних науковців. Так, Б. П. Ганьба (B. P. Ganba) дослідив це питання у своєму дисертаційному дослідженні [4]; М. І. Панов (M. I. Panov) окреслив особливості системного підходу у кримінально-правовому регулюванні [14]; Т. С. Коханюк (T. S. Kohanyuk) з'ясував системність кримінального закону, розглянув можливості використання системного підходу для його узгодження з чинним законодавством [6].

Обґрунтовуючи системність у кримінальному праві та законодавстві України, Ю. В. Баулін (Yu. V. Baulin) та Ю. А. Пономаренко (Yu. A. Ponomarenko) розмежують: 1) систему кримінального права як галузі права; 2) систему кримінального законодавства; 3) систему визначених кримінальним правом і кримінальним законодавством кримінально-правових явищ. При визначенні системи кримінального права як галузі права вони запропонували запровадити в науковий обіг поняття «макронорма» і «мікронорма» кримінального права, визначили їх співвідношення та системоутворююче значення [2].

Концепцію застосування системного підходу у вітчизняному кримінальному праві розглянуто й у фундаментальній праці «Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи» [16], в розділі 1 «Кримінально-правова система України: загальна характеристика» якої подано комплексне бачення вітчизняних науковців даної проблеми.

Мета і завдання дослідження. З огляду на це можемо стверджувати, що хоча системний підхід у вітчизняному кримінальному праві вже має суттєве теоретичне обґрунтування, втім вбачається необхідність подальшої розробки та застосування нових форматів з окресленої сфери з урахуванням наших напрацювань [11–13]. Відтак метою роботи є комплексна характеристика практики використання системного підходу у вітчизняному кримінальному праві, а завданням – окреслити перспективи застосування цієї методології у вітчизняному кримінальному праві відповідно до новітніх технологій системотехніки.

Виклад основного матеріалу. Системою відповідно до усталених поглядів фахівців-системотехніків вважається сукупність взаємозалежних елементів, що утворюють виокремлене ціле й мають єдине призначення або мету [9, с. 84].

Світ можна представити як систему систем, а системність – першоосною його функціонування. При всій наочності цих обставин існують певні методичні труднощі дослідження системної сфери. Фахівці стверджують, що відносно різних завдань і на різних рівнях аналізу один і той же об'єкт може досліджувати як системний чи несистемний [3, с. 167]. Досліджуване явище зазвичай не дається досліднику безпосередньо як система, а його системність сприймається спочатку лише інтуїтивно як результат співвідношення взаємопов'язаних властивостей та характеристик [Там само, с. 166–167].

Втім, на нашу думку, кримінальне право можна розуміти як структурований обсяг інформації (знань) про види кримінальних правопорушень і кримінально-правові заходи реакції держави на них. Дослідження ж системних властивостей цієї сфери правового регулювання дає підстави вважати її системним об'єктом.

1. *Системність складових елементів кримінального права.* Йдеться насамперед про системність злочину, відповідно до якої орієнтується система кримінально-правового регулювання. Так, на думку М. І. Панова, склад злочину – це юридична конструкція, що являє собою систему (упорядковану сукупність) об'єктивних і суб'єктивних ознак, які визначають суспільно небезпечне діяння як злочин [14, с. 234]. У свою чергу Я. І. Гілінський (Ya. I. Nilinskiy) вважає, що «злочин є системою. Він характеризується певною структурою, елементним складом (склад злочину). Це цілісна (не сумативна) система. Кожен її елемент виступає як специфічна частина даної системи (суб'єкт та об'єкт злочину, об'єктивна його сторона та ін.)» [5, с. 50]. Висвітлюючи системність складу злочину, М. І. Бажанов (M. I. Vazhanov) стверджував, що всі його ознаки знаходяться в єдності та взаємозв'язку і створюють інтегративну систему, яка характеризує в цілому діяння як злочинне

та каране [1, с. 451].

Системами є й кримінально-правові норми [14, с. 237]. Їх структурними елементами-підсистемами є гіпотеза, диспозиція і санкція, що взаємодіють й узгоджені між собою. Якщо ж і ці елементи розглядати як системні об'єкти, то для них підсистемами будуть поняття, словосполучення та речення. Саме їх системне узгодження на засадах логіки надає змістовний сенс кримінально-правовій нормі.

2. Система кримінального права має свою структуру. Її складовими є кримінально-правові норми, нетипові нормативні приписи, кримінально-правові конструкції, юридичні презумпції та фікції. За ступенем узагальнення вони об'єднуються у правові інститути. Норми ж кримінального права розподіляються за належністю до його Загальної чи Особливої частин. Все це разом формує структуру досліджуваного явища, взаєморозташування та взаємозв'язки його елементи, устрій та просторово-часову організацію. Водночас структура кримінального права має ієрархічний характер.

3. Системні зв'язки кримінального права. Зв'язки – це важливий та обов'язковий елемент будь-якої системи. Вони розуміються як взаємозумовленість існування явищ, розділених у просторі та часі [7, с. 29], а також як упорядкована логічна узгодженість, тобто взаємовплив. У системі кримінального права реалізуються зв'язки інформаційного характеру. Відносини і зв'язки структурних елементів кримінального права (цілого) проявляють себе на рівні його укрупнених елементів-підсистем (Загальної та Особливої частин) та на рівні їх структурних елементів (інститутів, норм) [14, с. 230].

За ознакою спрямованості кримінального права можна виділити зв'язки двох видів – внутрішні та зовнішні. Внутрішні визначають кримінальне право як єдиний цілісний системний об'єкт, елементи якого знаходяться у відносинах і взаємозв'язках координації (у певних випадках – субординації), узгодженості та несуперечності (єдність системного об'єкта) і відображають його внутрішню системну організацію як галузі права [Там само, с. 230]. В окреслених інформаційно-логічних зв'язках між елементами-підсистемами системи

кримінального права реалізується її так зване «внутрішнє функціонування». Воно є принциповим в аспекті внутрішньої узгодженості та ефективності функціонування досліджуваної системи.

Зовнішні ж зв'язки кримінального права як системного об'єкта визначають його місце в системі права України в цілому, насамперед – у співвідношенні з нормами конституційного права, відповідно до якого формується вся вітчизняна правова сфера, та з нормами міжнародного права, якому мають відповідати норми нашого законодавства.

4. *Функціонування системи кримінального права в системному зовнішньому середовищі.* Для системи кримінального права зовнішнім середовищем можна вважати середовище суспільних відносин (правовідносин). Саме відносно них відбувається зовнішнє функціонування системи у формах адаптивної та адаптаційної активності [15, с. 51]. Під адаптивною активністю розуміють здатність системи змінюватися відповідно до змін зовнішнього середовища, пристосовуватися до них. Адаптуюча активність проявляється у здатності системи змінювати навколишнє середовище, пристосовувати його до своїх потреб [Там само, с. 51].

У самому загальному вигляді зовнішнє функціонування системи кримінального права відбувається в такий спосіб: через механізми нормотворчості до неї ззовні вводиться інформація від охоронюваних суспільних відносин, а через механізми правозастосування вона впливає на своє оточуюче середовище. Відповідно до цього адаптивною властивістю є зміна системи кримінального права за результатами наукової та нормотворчої діяльності, а адаптуючою – вплив на охоронювані суспільні відносини в процесі правозастосування. Вочевидь ці процеси суспільно-правового життя держави є доволі масштабними й значущими.

Усі наведені ознаки системності підтверджують, що кримінальне право України є складним системним об'єктом.

Що ж до класифікаційних характеристик досліджуваної системи, то за ознакою наявності в ній матеріального субстрату виділяють: 1) матеріальні

(речі), тобто об'єкти з матеріальними елементами; 2) ідеальні, що не мають матеріального субстрату (системи поглядів, понять, системи цінностей, інші логічні конструкції) [8, с. 74]. Відтак за цією класифікацією система кримінального права України є системою ідеальною.

У класифікації систем за походженням елементів виокремлюють: 1) природні, створені природою; 2) штучні, створені людиною (технічні системи, виробничі, економічні, соціальні та ін.); 3) комбіновані (заповідник та ін.) [Там само, с. 75]. На нашу думку, систему кримінального права треба віднести до штучних систем, оскільки вона створена людьми.

За ступенем відкритості виділяють системи закриті, що не обмінюються з оточуючим середовищем матерією, енергією та інформацією, й відкриті, в яких все відбувається навпаки. Система кримінального права через механізми нормотворчості та правозастосування обмінюється інформацією із зовнішнім середовищем – врегульованими суспільними відносинами. Відтак цей системний об'єкт належить до систем «відкритих».

Визнання системності кримінального права має конструктивне значення в аспекті його ґрунтовних досліджень на засадах системотехніки. Одним із напрямків такої роботи є моделювання, яке дозволяє візуально відобразити об'єкт як систему [3, с. 167].

Моделлю вважається спеціально створений для зручності дослідження та вирішення проблеми об'єкт (матеріальний чи абстрактний), який має необхідний ступінь подібності до модельованого явища та адекватний цілям дослідження [15, с. 55]. Найбільш важливими властивостями моделі вважаються: 1) адекватність; 2) обмеженість; 3) спрощеність; 4) достовірність [Там само, с. 65]. Адекватність – це здатність моделі імітувати досліджувані властивості модельованого об'єкта. Адекватною називають таку модель, для якої вимоги повноти, точності та істинності виконуються не повною мірою, а лише тією, яка забезпечує досягнення мети моделювання [7, с. 75]. Обмеженість – це властивість моделі, що виявляється в обмежених можливостях засобів імітування відтворювати модельований об'єкт.

Спрощеність – це спроможність моделі у загальному вигляді імітувати об'єкт моделювання [15, с. 65]. Достовірність – це здатність моделі точно імітувати об'єкт моделювання. Якщо модель відповідає всім перерахованим характеристикам, можна казати про обґрунтований вибір моделі.

Відповідно до цього вбачаємо можливість моделювання злочину. На думку М. І. Панова, логіко-гносеологічною моделлю складу злочину є структурована модель суспільно небезпечної поведінки (вчинку) особи з виокремленням таких елементів: об'єкта, суб'єктів, а також об'єктивної та суб'єктивної сторони поведінки [14, с. 234]. На практиці цей підхід може бути реалізований із застосуванням методики побудови функціональних моделей систем (IDEF0-моделей) [15, с. 121–139]. Тут функції елементів системи (робота, ціль чи завдання) графічно зображуються функціональними блоками у вигляді прямокутників, відповідно до сторін яких вказують дані (величини, об'єкти), що характеризують елементи системи. Щодо лівої сторони відображають вхід (input) – вхідні величини, тобто об'єкти (матерію, енергію, інформацію), які надходять (входять) у блок і перетворюються в ньому на вихідні величини (об'єкти). Щодо правої сторони (вихід – output) вказують вихідні величини, результати діяльності функціонального блоку (елементу системи) з перетворення вхідних величин. Зверху окреслюють керування (control) – конкретні керуючі дії, документи, правила, стандарти, обмеження та ін., що зумовлюють виконання блоком своїх функцій. Відносно нижньої сторони фіксують механізми (mechanism), що в даній системі забезпечують виконання функцій (обладнання, спеціалісти, а також потрібні ресурси).

Цей варіант зображення функціонального блока найбільш повно відбиває процес функціонування системи: виконання роботи над деякими вхідними об'єктами з перетворення їх на вихідні згідно з обставинами керування (регламенту) наявними механізмами.

Відповідно до окреслених правил IDEF0-моделювання у запропонованій нами моделі злочину його основна системна функція (робота, ціль, завдання)

графічно може бути зображена функціональним блоком у вигляді прямокутника з текстовим наповненням «Об’єктивна сторона злочину». Біля лівої сторони відображається вхід (input) – об’єкт злочину, суспільні відносини, які надходять (входять) у систему та перетворюються в ній діями об’єктивної сторони на вихідні величини (наслідки злочинного посягання). Відповідно права сторона – вихід (output) – результати діяльності функціонального блока, тобто наслідки злочину. Щодо верхньої сторони, то на ній окреслюється керування – обставини суб’єктивної сторони злочину, що зумовлюють виконання злочинних дій. На нижній стороні вказуються механізми (те, що в даній системі забезпечує виконання її функцій) – суб’єкти злочину (див.: рисунок).

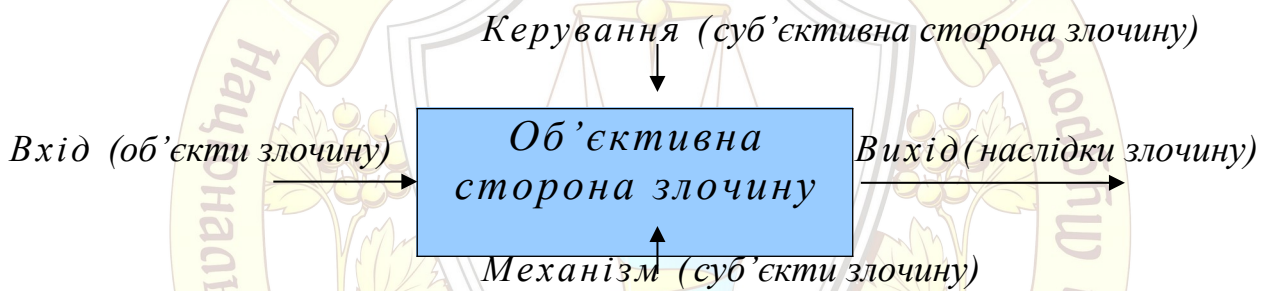

Рисунок. IDEF0-модель злочину

Звертаємо увагу, що наведений підхід у моделюванні систем злочинів раніше дозволив нам графічно відобразити їх взаємодію як базових структурних елементів системи всієї злочинності [10, с.109–114].

Висновки. З урахуванням наведених та інших напрацювань можемо стверджувати про перспективність використання системного підходу в дослідженні та вирішенні проблем кримінального права. А запропонована методика моделювання злочинів у нотації IDEF0 може бути використана також і в моделюванні системи Кримінального кодексу України в цілому. Стверджувати про таке нам дозволяє досвід цифрового моделювання у згаданій нотації Конституції нашої держави [13]. Програмне ж забезпечення, яке підтримує моделювання в нотації IDEF0 не тільки спрощує цей процес відносно великих систем, але й дозволяє контролювати його коректність.

Результати такого моделювання можуть у подальшому бути інтегровані в інформаційно-аналітичні системи кримінального аналізу та запобігання злочинів, аналогічні системі RICAS [17]. Саме наведений формат структурно-логічного опису складу злочинів є більш зрозумілий для програмного забезпечення розпізнавання кримінальних подій, ніж його текстуальний опис.

Список літератури

1. Бажанов М. И. К вопросу о функциях состава преступления. *Избранные труды* / сост. В. И. Тютюгин, Е. В. Харитоновна, Е. В. Шевченко ; отв. ред. В. Я. Тацкий. Харьков, 2012. 510 с.
2. Баулін Ю., Пономаренко Ю. Системність у кримінальному праві та кримінальному законодавстві. *Право України*. 2017. Вип. 5. С. 88–95.
3. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. Москва : Наука, 1972. 270 с.
4. Ганьба Б. П. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. академія внутр. справ України. Київ, 2001. 185 с.
5. Гилинский Я. И. О системном подходе к преступности. *Правоведение*. 1981. № 5. С. 49–56.
6. Коханюк Т. С. Системний підхід у кримінальному праві та системність кримінального кодексу України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 1–10.
7. Лямець В. І., Тевяшев А. Д. Системний аналіз. Вступний курс : монографія. 2-ге вид. Харків : ХНУРЕ, 2004. 448 с.
8. Маца К. А. Системы неорганические, органические, социальные: свойства и принципы организации : монографія. Київ : Обрії, 2008. 196 с.
9. Методы исследований и организация экспериментов / под ред. К. П. Власова. Харьков : Гуманит. Центр, 2002. 256 с.
10. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та віктимізації в Україні. Харків : Юрайт, 2016. 116 с.
11. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу системи держави України : монографія. Харків : Право, 2018. 105 с.
12. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу системи запобігання злочинності в Україні : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 192 с.
13. Оболенцев В. Ф., Гуца О. Н., Єршоменко В. В. Досвід цифрового моделювання системи конституції України у нотації IDEF0. *Теорія і практика правознавства*. 2020. Вип. 15. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/download/218892/218854> (дата звернення: 18.08.2021).
14. Панов М. І. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. *Право України*. 2012. № 6. С. 226–241.
15. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу : навч. посіб. 2-ге вид. Харків : ФОРМ Тимченко, 2005. 291 с.
16. Баулін Ю. В., Буромінький М. В., Голіна В. В. та ін. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи. Київ : ВАІТЕ, 2015. 688 с.
17. Узлов Д. Ю., Струков В. М., Власов О. М. та ін. Прикладний кримінальний аналіз на базі інформаційно-аналітичної системи «РІКАС» : методичні рекомендації щодо аналітичної діяльності та кримінального аналізу на базі інформаційно-аналітичної системи «РІКАС». Харків : Юрайт, 2018. 92 с.

Оболенцев В. Ф., канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри кримінології та уголовно-исполнительного права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого,

Украина, г. Харьков.

e-mail: hortisa71@gmail.com ; ORCID 0000-0001-8360-8959

Системный подход в уголовном праве: достижения и перспективы применения

В статье раскрыта комплексная характеристика использования системного подхода в отечественном уголовном праве. Очерчены перспективы применения системного подхода в уголовном праве Украины с учетом современных технологий системного анализа и программного обеспечения. Описана модель преступления в нотации IDEF0.

Ключевые слова: уголовное право; системный подход; модель преступления; нотация IDEF0.

Obolentsev V. F., PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminology and Criminal Executive Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: hortisa71@gmail.com ; ORCID 0000-0001-8360-8959

System approach in criminal law: achievements and prospects of application

The solution of fundamental problems of criminal-law regulation should be carried out taking into account doctrinal scientific developments and the latest achievements of scientific and technological progress. In this sense, using of a system approach is expanded, which has now received significant instrumental support in the format of information technology and software.

A system approach is a methodological direction of scientific knowledge of system objects by means of system engineering, which is implemented in two main areas – in the field of methodology and theory, and in the field of specific applications.

The aim of the paper is a comprehensive description of using of system approach in domestic criminal law. The task is to outline the prospects of applying a system approach in domestic criminal law, taking into account the latest technologies of systems engineering.

Criminal law in its essence can be understood as a system of information (knowledge) that outlines the criminal offenses' types and criminal law measures of state reaction to them. As a systemic object, this phenomenon is characterized by several circumstances.

1. System components of criminal law. First of all, the authors are talking about the systemic nature of a crime, according to which the system of criminal law regulation is oriented. The systems are also criminal law provisions. Their structural elements-subsystems are hypothesis, disposition and sanction

2. The system of criminal law has its own structure. The initial elements of its structure are criminal law. This also includes atypical regulations: criminal law constructions, legal presumptions and fictions. According to the degree of generalization, legal norms and atypical normative prescriptions are united into legal institutions. The systemic structure of the studied system object is manifested in the multiplicity of relations between them.

3. System connections of criminal law. In the system of criminal law, informational connections are realized.

4. Functioning of criminal law system in the system environment. Through the mechanisms of rule-making, information from protected social relations is introduced into it from the outside, and through the mechanisms of law enforcement, it affects its environment.

According to the system approach, a model of the crime system and the system of the Criminal Code of Ukraine is proposed, developed on the basis of IDEF0 notation.

Key words: criminal law; system approach; model of crime; IDEF0 notation.

References

1. Bazhanov, M.Y. (2012). K voprosu o funktsiyakh sostava prestupleniya. *Yzbrannye trudi*. V.Ya. Tatsyi (Ed.). Kharkov: Pravo [in Russian].
2. Baulin, Yu., Ponomarenko, Yu. (2017). Systemnist u kryminalnomu pravi ta

kryminalnomu zakonodavstvi. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine, issue 5, 88–95* [in Ukrainian].

3. Blauberh, Y.V., Yudyn, E. N. (1972). Stanovlenye y sushchnost systemnoho podkhoda. Moscow: Nauka [in Russian].

4. Hanba, B.P. (2001). Systemnyi pidkhid ta yoho zastosuvannya v doslidzhenni Ukrainy yak demokratychnoi, sotsialnoi, pravovoi derzhavy/ *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

5. Hylinskyi, Ya.Y. (1981). O systemnom podkhode k prestupnosti. *Pravovedenye – Jurisprudence, issue 5, 49–56* [in Russian].

6. Kokhaniuk, T.S. (2009). Systemnyi pidkhid u kryminalnomu pravi ta systemnist kryminalnoho kodeksu Ukrainy. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, issue 2, 1–10* [in Ukrainian].

7. Liamets, V.I., Teviashev, A.D. (2004). Systemnyi analiz. Vstupnyi kurs. Kharkiv: KhNURE [in Ukrainian].

8. Matsa, K.A. (2008). Systemi neorhanycheskye, orhanycheskye, sotsyalnie: svoistva y pryntsyipi orhanyzatsyy. Kyiv: Obrii [in Russian].

9. Metodi yssledovanyi i orhanyzatsyiii eksperymentov. (2002). K.P. Vlasov (Ed.). Kharkov: Humanytarnii Tsentri [in Russian].

10. Obolentsev, V.F. (2016). Bazovi zasady systemnoho analizu zlochynnosti ta viktyimizatsii v Ukraini. Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].

11. Obolentsev, V.F. (2018). Bazovi zasady systemnoho analizu systemy derzhavy Ukrainy. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

12. Obolentsev, V.F. (2021). Bazovi zasady systemnoho analizu systemy zapobihannya zlochynnosti v Ukraini. Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].

13. Obolentsev, V.F., Hutsa, O.N., Yeromenko, V.V. (2020). Dosvid tsyfrovoho modeliuвання systemy konstytutsii Ukrainy u notatsii IDEF0. *Teoriia i praktyka pravoznavstva – Theory and practice of jurisprudence, issue 15*. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/download/218892/218854> [in Ukrainian].

14. Panov, M.I. (2012). Systemnyi pidkhid u kryminalnomu pravi ta problemy udoskonalennia kryminalnoho zakonodavstva. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine, issue 6, 226–241* [in Ukrainian].

15. Soroka, K.O. (2005). Osnovy teorii system i systemnoho analizu. Kharkiv: FOP Tymchenko [in Ukrainian].

16. Baulin, Yu.V., Burominkyi, M.V., Holina, V.V. et al. (2015). Suchasna kryminalno-pravova systema v Ukraini: realii ta perspektyvy. Kyiv: VAITE [in Ukrainian].

17. Uzlov, D.Yu., Strukov, V.M., Vlasov, O.M. et al. (2018). Prykladnyi kryminalnyi analiz na bazi informatsiino-analitychnoi systemy «RIKAS». Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 23.09.2021 р.